

Розділ II

НАУКОВИЙ ДОРОБОК МОЛОДИХ ПРАВознавців

УДК 343.9

Білоград Карина

ПРЕВЕНТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГАЛУЗЕЙ ПРИВАТНОГО ПРАВА ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті досліджені особливості попередження злочинності нормами приватного права. Встановлено, що істотний антикриміногенний і превентивний потенціал цих заходів обумовлений широтою їх спектру і поєднанням диспозитивності та імперативності приватноправового регулювання суспільних відносин.

Ключові слова: попередження злочинності, приватне право, антикриміногенний потенціал, превенція.

The article explores the features of crime prevention by private law. It has been established that the significant anti-crime and preventive potential of these measures is due to the breadth of their spectrum and the combination of the dispositiveness and imperativeness of private regulation of public relations.

Keywords: crime prevention, private law, anticriminogenic potential, prevention.

В статье исследованы особенности предупреждения преступности нормами частного права. Установлено, что существенный антикриминогенный и превентивный потенциал этих мероприятий обусловлен широтой их спектра и сочетанием диспозитивности и императивности частноправового регулирования общественных отношений.

Ключевые слова: предупреждение преступности, частное право, антикриминогенный потенциал, превенция.

Вступ. Попередження злочинності – це специфічна область соціального регулювання, управління і контролю, яка має багаторівневий характер і має на меті боротьбу зі злочинністю на основі виявлення і усунення її причин та умов. Кримінологія вивчає попередження злочинності як складну динамічну систему, її функції пов'язані з рішенням як загальних завдань соціального розвитку, так і спеціалізованих завдань щодо боротьби з негативними явищами.

Приватне і кримінальне право, кримінологія є різними, але пов'язаними складовими одного цілого – права, що зумовлює необхідність координації і узгодження їх дій та виключає ізольоване існування. Ступінь взаємодії, взаємовпливу й поєднання зусиль імперативного кримінального права та диспозитивного приватного права в суспільних відносинах у різних сферах життя, в економіці чи політиці, в житті окремих підприємств чи сім'ї – суттєво

відрізняється та має специфічні прояви. Разом із тим, поєднання кримінально-правового та приватноправового способу регулювання, надає йому гнучкості, а правопорядку – більшій надійності. Комплексне регулювання створює можливість задовольняти як публічні, так і приватні інтереси окремих осіб [1, с. 297-298].

У різні часи до проблем запобігання злочинності була прикута увага таких науковців, як Б.М. Головкін, В.В. Голіна, О.М. Джужа, А.П. Закалюк, С.М. Іншаков, Я.Ю. Кондратьєв, та інших. Кримінально-правові заходи попередження злочинності неодноразово досліджувалися в працях як українських, так і зарубіжних авторів, проте українські дослідники чомусь не досліджують окремо особливості попередження злочинності нормами не кримінально-правових галузей права. Тому в українській кримінологічній науці дослідження попередження злочинів в такому ключі не є традиційним, що обумовлює актуальність теми.

Мета даного дослідження – проаналізувати особливості попередження злочинності нормами не кримінально-правових галузей права.

Виклад основного матеріалу. Як слушно відзначає Я.О. Труньова, якщо кримінально-правовий вид забезпечення протидії злочинності розглядати у широкому сенсі, то до нього входять не тільки норми КК України, але й норми інших галузей права, а також міжнародно-правові зобов'язання України. Таке тлумачення впливає з того, що кримінальне право взагалі, та кримінально-правовий вид забезпечення протидії злочинності зокрема, є верхівкою піраміди, складеної з інших галузей права (видів правового забезпечення протидії злочинності). Так, для вірної кваліфікації деяких суспільно-небезпечних діянь, обов'язково потрібні знання не тільки кримінального права, але й конституційного, цивільного, господарського тощо. Результат концентрованого виду знань всіх перелічених галузей права знаходить своє відображення в складах злочинів – нормах кримінального права [2, с. 408].

У науковій літературі державне регулювання попередження злочинності пов'язують із поняттям профілактики випередження, під яким розуміють вид запобіжної діяльності спеціалізованих суб'єктів, що спрямована на недопущення виникнення і поширення криміногенних явищ і процесів у суспільному житті [3, с. 148]. Профілактика випередження заздалегідь інформує владу про суспільно небезпечні явища, що можуть виникнути в разі здійснення тих чи інших соціально-економічних заходів і безпосередньо або опосередковано детермінувати певні злочинні прояви, наприклад, своєчасне врегулювання суспільних відносин з метою усунення в такий спосіб причин й умов майбутніх (можливих) злочинів. Як відзначає відомий російський

кримінолог В.В. Лунєєв, інші галузі права, на які покладено завдання оптимального правового регулювання суспільних відносин у різних сферах, а саме в них зосереджено головні причини й умови, що сприяють вчиненню злочинів, міцно відгородилися від надання будь-якої допомоги у вирішенні кримінологічних проблем. Однак те чи інше правове регулювання різних сфер суспільних відносин створює або прями й побічні передумови для злочинності, або правові перепони до їх здійснення, запобігаючи їх вчинкам на ранніх стадіях визрівання намірів суб'єкта до вирішення своїх проблем злочинним шляхом [4, с. 111].

З кримінологічних позицій антикриміногенний потенціал норм приватного права реалізується в основному на етапах раннього попередження, коли до злочину ще порівняно далеко, зокрема, в ситуаціях, при яких криміногенні чинники ще остаточно не сформувалися і не діють, і існує лише можливість їх зародження, виникнення (або їх криміногенна дія ще чітко не виражена і проявляється слабо – не настільки виразно і сильно як, наприклад, у випадках вчинення адміністративних правопорушень, від яких часто, як то кажуть, один крок до злочину). Хоча сказане не виключає того, що ці норми можуть в деяких випадках діяти і на стадії безпосереднього попередження злочинів. Найбільшу роль у попередженні злочинності (у розрізі теми дослідження) мають норми цивільного, сімейного та трудового законодавства.

Впорядковуючи цивільний оборот, вводячи майнові відносини і пов'язані з ними немайнові відносини в правове русло, норми цивільного права при їх реалізації сприяють попередженню широкого кола кримінально-караних діянь, насамперед, злочинів проти власності, у сфері економічної діяльності, проти здоров'я населення, посадових, екологічних. Певну превентивну роль відіграють ці норми і в попередженні злочинів проти особистості, значна частина яких мотивується користю, вчиняється на ґрунті конфліктів, пов'язаних з відносинами власності, володінням, користуванням і розпорядженням майном, майновими благами. Характерні для сфери дії цивільного права регулятивні правовідносини, використання їх суб'єктами передбачених цим правом дозволів попереджають, роблять як би просто непотрібним виникнення охоронних правовідносин, якими є в основному кримінально-правові.

Деякі автори невинувато широко розглядають цивільно-правові заходи попередження злочинності, виділяючи метод цивільно-правового попередження злочинності, трактуючи його як спосіб обмеження і усунення криміногенних об'єктів шляхом використання превентивних можливостей різних галузей права (наприклад, прозорість приватизації майна, спрощення дозвільних процедур отримання ліцензій та ін.) [5, с. 54]. Проте уявляється, що

використання превентивних можливостей різних галузей права виходить за рамки цивільно-правового регулювання суспільних відносин і використання його потенціалу з метою попередження злочинності.

Близьким по предмету і методів правового регулювання до цивільного права є господарське право, основним призначенням якого є правове регулювання раціональної економічної діяльності.

Важливо підкреслити, що в контексті правового забезпечення запобігання злочинам цивільне і господарське право слід розглядати в тісній єдності. В цілому вони регулюють близькі за своєю природою сфери життя суспільства – відносини виробництва, розподілу і обміну. Джерела цивільного і господарського права в їх сукупності мають велике значення для правового забезпечення запобігання злочинам проти власності та у сфері економічної діяльності (хоча не можна заперечувати їх ролі в превентивному впливі на криміногенні чинники, які породжують, зумовлюють інші злочини: проти інтересів державної служби та служби в органах самоврядування, екологічні, проти порядку управління, проти конституційних прав і свобод людини і громадянина та ін.).

Багато в чому схожий з цивільно-правовими механізм запобіжного впливу на злочинність, її причинний комплекс мають норми сімейного права. Превентивне значення мають норми сімейного законодавства в плані попередження зокрема таких злочинів, як розголошення таємниці усиновлення (удочеріння); ухилення від сплати аліментів на утримання дітей або коштів на утримання непрацездатних батьків; торгівля неповнолітніми. Усуненню (нейтралізації) криміногенних обставин, що сприяють несприятливому моральному формуванню особистості в сім'ї (а ці обставини, як відомо, часто загрожують злочинним результатом), сприяє застосування в вкрай гострих ситуаціях таких заходів, як позбавлення батьківських прав.

Відносно сімейного (також як і цивільного права) слід мати на увазі, що воно, регулюючи засади шлюбу, особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя, підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів (ст. 1 СК України) [6], робить ці відносини, які, як показує досвід, мають чималий криміногенний потенціал, юридично впорядкованими, вводить їх в правові рамки. Тим самим реалізація норм сімейного права сприяє попередженню (особливо профілактиці) досить значного кола злочинів – перш за все, проти сім'ї та неповнолітніх, злочинів неповнолітніх, багатьох злочинів, вчинених у сфері сімейно-побутових відносинах.

Антикриміногенна роль норм трудового права в кримінологічній літературі зазвичай лише згадується, але не розкривається, хоча потенціал норм цієї галузі права досить значний. Можливості впливу трудового права на криміногенні чинники виходять за рамки попередження злочинів, які безпосередньо посягають на відносини у сфері праці, пов'язані з використанням трудових прав, виконанням трудових обов'язків. Є, наприклад, можливість попередження шляхом неухильної реалізації норм трудового права таких злочинів, як грубе порушення законодавства про працю (ст. 172 КК України [7]), грубе порушення угоди про працю (ст. 173 КК), не виплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (ст. 175 КК) тощо.

У більш широкому плані можливості впливу на причини та умови, що сприяють вчиненню злочинів засобами трудового права пов'язані з тим, що воно регулює не тільки відносини окремих працівників і трудових колективів з роботодавцями, відносини з нагляду і контролю за трудовим законодавством і охороною праці, відносини з професійної підготовки кадрів, відносини по вирішенню трудових спорів, а й організаційно-управлінські відносини, відносини щодо забезпечення зайнятості, відносини щодо матеріальної відповідальності за завдані збитки. При такому багатовекторному предметі правового регулювання реалізація норм трудового права сприяє попередженню широкого кола кримінально-караних діянь, що виражаються в невиконанні (неналежному виконанні) професійних, посадових (і більш широко – службових) обов'язків, у зловживанні повноваженнями і ряду інших.

Метод трудового права має змішаний характер, оскільки його норми можуть бути як імперативними (заборонними, розпорядчими), так і дозвільними, а також рекомендаційними, – це залишає великий простір для самостійного вибору учасниками трудових відносин варіантів поведінки, в тому числі при вирішенні питань попередження правопорушень, включаючи злочини.

Висновки. З огляду на складність і багатогранність проблеми злочинності і її проявів в сучасному суспільстві, можна сказати, що для ефективної протидії їй необхідна мобілізація та реалізація превентивного потенціалу всього комплексу антикримінальних заходів.

Одним з таких заходів є попередження злочинності нормами приватного права. Істотний антикриміногенний і превентивний потенціал цих заходів обумовлений широтою їх спектру і поєднанням диспозитивності та імперативності приватноправового регулювання суспільних відносин.

Комплексне публічно-правове та приватноправове регулювання суспільних відносин створює можливість задовольняти як публічні, так і приватні інтереси людини, суспільства і держави, а використання його превентивного потенціалу забезпечує можливість ефективної протидії злочинності. Природа заходів протидії злочинності, які регламентуються нормами приватного права, їх поліфункціональність і конкуренція з іншими правовими засобами обумовлюють необхідність глибокої наукової розробки проблем їх застосування та вдосконалення. Кожна з розглянутих в роботі галузей права заслуговує окремого монографічного дослідження як елемент складної системи правового забезпечення запобігання злочинам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мошак Г.Г. Методологічні аспекти використання приватноправових засобів у кримінологічних цілях. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 296-301.
2. Триньова Я.О. Кримінально-правове забезпечення протидії злочинності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 401-412.
3. Голіна В.В. Кримінологічна профілактика злочинності: поняття, специфіка, структура, об'єкт запобіжного впливу. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 130. С. 145-154.
4. Лунеев В.В. Правовое регулирование общественных отношений – важный фактор предупреждения организованной и коррупционной преступности. *Государство и право*. 2001. № 5. С. 106-113.
5. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
6. Сімейний кодекс України: Закон від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
7. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.